

dinbilimleri

Akademik Araştırma Dergisi

ISSN: 1303-9199

OCAK-NİSAN/ CİLT 16 SAYI 1 / 2016

Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi

Journal of Academic Researches in Religious Sciences

Editörler / Editor in Chief

Yavuz ÜNAL - Nazmu'l-Hakk en-Nedvî

Yayın Kurulu / Editorial Board

Abdülkerim Osman Ali Osman	Nile Valley University
Ali Bolat	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Ali Kumaş	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Alladein Mohammad Ahmad Adawi	The University of Jordan
Faruk Sancar	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Fayiz Arif el-Kuran	Yarmouk University
Hasan Atsız	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Mansur Ali	Cardiff University
Muhtar Nasîra-Emîr	Emir Abdelkader University
Nazmu'l-Hakk en-Nedvî	International Islamic University Chittagong
Salih Kesgin	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Sâlim ez-Zehrânî	Umm Al-Qura University
Süleyman Turan	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Yakup Çoştu	Hitit Üniversitesi
Yavuz Ünal	Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Tasarım & Mizanpaj/Journal Desing

db

İletişim Adresi/Mail address

db@dinbilimleri.com

ISSN: 1303-9199

Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, hakemlidir.

*Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi'nde yayınlanan yazıların, bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi'ne aittir. Yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir, gönderilen yazılar iade edilmez. Raporlarıyla birlikte makale takip sisteminde muhafaza edilir. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* dört ayda bir www.dinbilimleri.com adresinde yayınlanır.*

HADİS HIRSIZLIĞININ YÖNTEMLERİ ve BOYUTLARI

Hüseyin AKGÜN*

Öz

Hadis rivayetinde, hadis hırsızlığının doğurduğu sonuçlar üzerinde yeterince durulmadığını düşünmekteyiz. Bu doğrultuda, en azından problemin boyutlarını anlamak açısından bu çalışmayı gerekli gördük. Araştırmamızda, hadis hırsızlarının yöntemlerini ortaya koyarak, bunların bir hadisi nasıl meşhur hale getirebildiklerini göstermeye çalıştık. Ayrıca Kütüb-i sitte'de rivâyetleri bulunan ve sâriku'l-hadîs olarak nitelenen râvileri tespit etmek suretiyle, bunların rivâyetlerinin yeniden değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çekmek istedik.

Anahtar Kelimeler: Serikatü'l-hadîs, Hadis hırsızlığı, Uydurma hadisler, Kütüb-i sitte, Mütâbaat.

The Dimensions and Methods of Hadith Stealing

Abstract

We think there is ignorance about the consequence of hadith stealing and we ought to put more emphasis on this topic in hadith narratives. So at least we have seen this work is necessary to understand the dimension of problem. In our research, we tried to show how can the hadith thieves make a mumpsimus hadith to a famous form. Additionally, we wanted to draw attention to reappraise the narratives of the narrators, to identify who have narratives in Kutub al-sittah, and those who are known as the thief of hadith.

Keywords: Sariqat al-hadith, The thief of hadith, False hadiths, Kutub al-sittah, Mutâbaat.

* Doç. Dr., Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı, huseyinakgun@hotmail.com

Giriş

Hadis hırsızlığı (serikatü'l-hadîs)¹ olarak nitelendirilen husus, hadis tarihinde dikkat çeken konulardan birisidir. Klasik kaynaklarımızda bu konuyu ele alan müstakil bir çalışma olmasa da,² sâriku'l-hadîs³ olarak nitelenen bu hırsızların özellikle kimliği ve çaldıkları hadislerin tespiti hususunda âlimlerimizin büyük gayretleri bilinmektedir. Bununla birlikte hadis hırsızları ve hırsızlıklarının tamamının tespit edildiği iddia edilemez.⁴ Söz konusu hırsızlıkların tespiti için, kaynaklarımızda adı geçen hadis hırsızlarının rivâyetlerinin incelenmesi bu alanda atılabilecek ilk adım olabilir. Bunun da yapılabilmesi için öncelikle hadis hırsızlığının yöntemlerinin ve boyutlarının ele alınması gerektiğini düşünmekteyiz.

A) Hadis Hırsızlığı Yöntemleri

Öncelikle hadis hırsızlığında genel olarak iki farklı yöntemin kullanıldığını söyleyebiliriz:

1. Râvi, başkasına ait bir rivâyeti senedinde herhangi bir değişiklik yapmadan kendisine mal eder. Bu da iki şekilde olabilir:

a. Râvi, bir hadisin rivâyetinde tek kalır, hadisi çalan kişi ise, aynı hadisi o râvinin şeyhinden kendisinin de duyduğunu iddia eder.⁵ Örneğin: *مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي الْعَبَّاسِ جَارِ النَّوْرِيِّ كَانَ يَسْرِقُ أَحَادِيثَ النَّوْرِيِّ فَيُحَدِّثُ بِهَا عَنْ*

¹ Bu kavram hakkında bkz. Ali Kuzudişli, "Hadis Hırsız (Sâriku'l-hadîs): Bir Cerh Teriminin Anlattıkları", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Akademik Dergisi*, sayı: 8 (2015), ss. 43-60. Ayrıca bkz. Abdullah Aydın, *Hadis İstihlâları Sözlüğü*, İstanbul 2013, s. 276.

² Sadece adını bildiğimiz, ancak elimizde bulunmayan İbn Nâsiruddîn'e (ö. 842/1438) ait "es-Sürrâk ve'l-mütekellemu fihim mine'r-ruvât" adlı eseri burada zikredilebilir. (Bkz. Hayreddin Zirikî, *el-A'lâm*, Beyrut 2002, VI, 237).

³ Bkz. Zehebî, Şemseddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Mûkiza fî ilmi mustalahi'l-hadîs*, thk. Abdülfettâh Ebû Guddê, Halep 1991, s. 60. İbnü'l-Cevzî, hadis hırsızlığı yapanları, taammüden yalan söyleyenler kategorisinde değerlendirmektedir (İbnü'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali, *el-Mevdûât*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, Medine 1966-1968, I, 37).

⁴ Örneğin, daha önce dikkat çekilmeyen bir hırsızlık olayı olduğunu düşündüğümüz rivâyet için bkz. Hüseyin Akgün, "Umirtu en ukâtile'n-nâse" Hadisinin Rivâyet Farklılıkları Hakkında Bir İnceleme", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 14(2), 2014, s. 65.

⁵ Sehâvî, Şemseddîn Ebû'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman, *Fethu'l-muğîs bi şerhi Elfyyeti'l-hadîs li'l-İrâkî*, Kahire 2003, II, 125; Kuzudişli, "Hadis Hırsız", s. 50. Krş.

"شُيُوخه" (=Sevrî'nin komşusu olan Muâviye b. Ebî'l-Abbâs onun hadislerini çalar ve [Sevrî'nin] hocalarından [bizzat almışçasına] rivayet ederdi).⁶

b. Râvi, bir kitaptan, sahibinden semâsı olmaksızın rivâyette bulunur.⁷ Örneğin, Basralı Hâlid el-Abd, başkalarının kitaplarından, semâsı olmadığı halde rivâyette bulunmuştur.⁸

2. Râvi, hadisin senedini değiştirmek suretiyle rivâyette bulunur.⁹

Bu sonuncu durum (قَلَّبَ)¹⁰ (رَكَّبَ لَهُ إِسْنَادًا)¹¹ veya (يَلْزُقُ)¹² gibi kavramlarla ifade edilmiştir. Bu değiştirme veya ekleme işlemleri ise aşağıdaki yöntemlerle karşımıza çıkmaktadır:

a. Hırsız, bir râviden geldiği bilinen bir hadisi, bu râvinin tabakasındaki diğer bir hocaya nispet eder.¹³ Örneğin Hâkim en-Nîsâbûrî bir hadis hakkında şunları söylemektedir: "وَأَيْسَرَ هَذَا الْحَدِيثَ أَصْلًا"

(=...Bu db | 269

İbn Adiy, Ebû Ahmed el-Cürçânî, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr., Beyrut 1997, II, 399.

⁶ Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Ali, *Muvaddihu evhâmi'l-cem' ve't-tefrîk*, thk. Abdülmüt'im Emîn Kal'acî, Beyrut 1987, II, 491. Diğer bir örnek için bkz. İbn Adiy, *el-Kâmil*, VI, 456.

⁷ Kuzudişli, "Hadis Hırsızı", s. 51.

⁸ İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân el-Büstî, *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-duafâ ve'l-metrûkîn*, thk. Mahmud İbrahim Zâyed, Haleb 1976, I, 280.

⁹ Bkz. Ramazan Zeyyân, "Serikatü'l-hadisi's-şerîf ve eseruhu fî'l-cerh ve't-ta'dîl", *Mecelletü'l-Câmiati'l-İslâmiyye*, c. 11 sayı: 2, 2003, s. 48-52.

¹⁰ Bkz. Hâkim, Ebû Abdullah en-Neysâbûrî, *el-Medhal ila's-Sahîh*, thk. Rebî Hâdî Umeyr el-Medhalî, Beyrut 1984, s. 168-169.

¹¹ Örneğin: وَالْحَسَنُ هَذَا سَرَقَهُ مِنْهُ، وَرَكَّبَ لَهُ إِسْنَادًا آخَرَ. (İbnü'l-Kayserânî, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Tâhir, *Zehîratü'l-huffâz*, thk. Abdurrahman el-Ferivâî, I-V, Riyad 1996, II, 1084). Diğer bir örnek: مُحَمَّدُ بْنُ الْحَجَّاجِ وَرَكَّبَ لَهُ إِسْنَادًا. (İbnü'l-Cevzî, *Mevdûât*, III, 18).

¹² Örneğin: كَانَ يَسْرِقُ الْحَدِيثَ وَيَلْزُقُ بِالنَّقَاتِ مَا لَيْسَ مِنْ حَدِيثِهِمْ. (İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye fî'l-ehâdîsi'l-vâhiye*, thk. İrşâdü'l-hak el-Eserî, Faysalâbâd 1981, II, 49). Diğer bir örnek: كَانَ يَضَعُ الْحَدِيثَ مَثْنًا وَإِسْنَادًا وَيَسْرِقُ مِنْ حَدِيثِ الصَّعَّافِ وَيَلْزُقُهَا عَلَى قَوْمِ ثَقَاةٍ. (İbnü'l-Cevzî, *Mevdûât*, III, 18).

¹³ İbnü'l-Kayserânî, *Zehîra*, s. 225; Sehâvî, *Feth*, II, 125.

hadisin, bu tarik ve Sabit b. Musa'dan çalıp Şerîk'ten rivâyet eden cerh edilmiş bir topluluktan gelen tarik dışında bir aslı yoktur).¹⁴ Aynı hırsızlık türünü İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) de şu şekilde dile getirmektedir: "هَذَا الْحَدِيثُ وَضَعَهُ عُمَرُ بْنُ رَاشِدِ الْحَارِثِيِّ عَنِ مَالِكٍ وَسَرَقَهُ مِنْهُ هَذَا الشَّيْخُ" (=Bu hadisi Ömer b. Râşid el-Hârisî, Mâlik'e isnâd etmek suretiyle uydurmuştur. Bu şeyh ise ondan bunu çalıp, Ebû Mus'ab'a isnâd ederek uydurmuştur).¹⁵

b. Hadisi çalar ve senedini tamamen değiştirir.¹⁶ Nitekim Ukaylî'nin *ed-Duafâu'l-kebîr* adlı eserinde, mahfûz kabul ettiği metinlere çok sayıda senedin uydurulduğunu tespit ettiğini görmekteyiz. Onun bu duruma işaret için şu ifadeyi sıkça kullandığını görmekteyiz: "إِسْنَادُهُ غَيْرُ تَحْفُوظٍ وَالْمَثَلُ "مَعْرُوفٌ بِغَيْرِ هَذَا الْإِسْنَادِ" (=İsnâdı mahfûz değildir. Metne gelince bunun dışında bir isnâdla bilinmektedir).¹⁷

c. Çalan kişi farklı bir sahâbîye isnâd ederek uydurur. Örneğin: Ahmed b. Muhammed el-Yemâmî Enes'ten rivâyet edilen bir hadisi çalmış ve isnâdını değiştirmek suretiyle Ebû Hureyre'ye nispet etmiştir.¹⁸

d. Muttasıl olmayan hadisi çalar ve muttasıl olarak rivâyet eder. Örneğin: İbn Adî, Katan b. Nüseyr hakkında "كَانَ يَسْرِقُ الْحَدِيثَ" (=Hadisi çalar ve muttasıl hale getirirdi) demektedir.¹⁹

e. Tedlîs de bir çeşit hadis hırsızlığı olarak kabul edilebilir. Zira bu eylemde, ya isnâdda değişiklik yapılmakta, ya da hadisin mu-

¹⁴ Hâkim, Ebû Abdullah en-Neysâbûrî, *el-Medhal ilâ kitâbi'l-iklîl*, thk. Fuad Abdülmün'im Ahmed, İskenderiye ty., s. 63.

¹⁵ İbnü'l-Cevzî, *Mevdûât*, III, 141. Bu hırsızlığın diğer örnekleri için bkz. Cûrekânî, Hüseyin b. İbrahim, *el-Ebâtîlü ve'l-menâkirü ve's-sihâhu ve'l-meşâhîru*, thk. Abdurrahman el-Ferîvâî, Riyad 2002, I, 146, 354, 465.

¹⁶ Örneği için bkz. İbnü'l-Kayserânî, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Tâhir, *Tezkiratü'l-huffâz*, thk. Hamdi Abdülmün'im es-Selefi, Riyad 1994, s. 278.

¹⁷ Bkz. Ukaylî, Muhammed b. Ömer, *Duafâu'l-kebîr*, thk. Abdülmü'tî Emin Kal'acî, I-IV, Beyrut 1984, II, 202, 216, 287...

¹⁸ İbnü'l-Cevzî, *Mevdûât*, I, 308 Diğer bir örnekte, İbn Ömer'e atfedilen bir hadisin râvisi olan Zâri', Berâ'dan gelen rivâyetin râvisi olan el-Üşnânî'den çalmıştır (Bkz. İbnü'l-Cevzî, *Mevdûât*, I, 314).

¹⁹ İbn Adiy, *el-Kâmil*, VII, 180.

teber bir yolla alındığı zannettirilmektedir.²⁰ Örnek vermek gerekirse, Hârîce b. Mus'ab (ö. 168/785), yalancılardan hadis almış, sonra da onları tesviye etmiştir.²¹

Yukarıda görüldüğü üzere hadis hırsızlığında, daha çok hadisin isnâdı üzerinde bir takım değişiklikler yapılmaktadır. Ancak bazı hırsızlıklarda metne de müdahale edildiğini görmekteyiz. Mesela, kişi hadisi çalar ve metnine bazı ilaveler yaparak onu farklı bir rivâyete dönüştürerek rivâyet eder.²² Yine farklı olarak şöyle bir durumla da karşılaşabilmektedir. Bazen birisi metne idrâcta bulunur ve hadisi ref eder. Daha sonra da bir grup yalancı tahrif edilmiş bu hadisi çalar ve rivâyette bulunur.²³

Şimdi de hadis hırsızlığının boyutlarını ele almak suretiyle meseleyi daha etraflı bir şekilde ortaya koymaya çalışacağız.

B) Hadis Hırsızlığının Boyutları

Kaynaklarımızı incelediğimizde, sadece sahih hadislerin değil,²⁴ büyük oranda uydurma hadislerin de çalındığına şahit Bu çalmalar bazen 10.000 gibi muazzam rakamlarla ifade edilmektedir.²⁶ Aşağıda bu hırsızlığın boyutlarını/çeşitlerini ele almaya çalışacağız.

1. Kitap hırsızlığı

Bu, herhangi bir rivâyet hakkına sahip olmaksızın bir kitaptaki hadislerin tamamını rivâyet etmektir. Örneğin, Muâviye b. Yahya es-Sadeî hakkında İbn Hibbân, kitap çaldığı yönünde hüküm ver-

²⁰ Bkz. Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 313-315.

²¹ İbnü'l-Cevzî, *Mevdûât*, I, 335; III, 165.

²² İbnü'l-Kayserânî, *Tezkira*, s. 231. Diğer bir örneği için bkz. İbn Adiy, *el-Kâmil*, VII, 126.

²³ Zehebî, Şemseddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *Mîzânu'l-i'tidâl fi nakdi'rricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, I-IV, Beyrut 1963, I, 368.

²⁴ Örnekleri için bkz. İbn Hibban, *Mecrûhîn*, I, 215; II, 140; İbnü'l-Kayserânî, *Tezkira*, s. 25. Sema hırsızlığı için bkz. Zehebî, *Mûkiza*, s. 60.

²⁵ Bkz. İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, II, 289; İbnü'l-Cevzî, *İlelü'l-mütenâhiye*, I, 43.

²⁶ Bkz. İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, I, 373.

mektedir.²⁷ Bu konuda Sehâvî (ö. 902/1497), kitap hırsızlığın rivâyet hırsızlığından daha kötü olduğunu söylemektedir.²⁸

2. Zincirleme hırsızlık

Bazen öyle olmaktadır ki, birisi bir hadisi birisinden çalmış, ondan da aynı şekilde başkaları çalmıştır. Mesela, Gulâm Halîl adlı kişi, bazı hadisleri Abdullah b. Şebîb'ten, o da Nadr b. Seleme'den, o ise hadisleri uyduran Şâzân'dan çalmıştır.²⁹

Yukarıda verdiğimiz iki çeşit hırsızlığa da dâhil edilebilecek şu örnek gerçekten çok ilginçtir. *Kitâbu'l-akl* adlı kitabı Meysere b. Abdirabbih uydurmuş, daha sonra ondan bunu Dâvûd b. Muhabber çalmış ve isnâdlarını değiştirerek nakletmiştir. Daha sonra sırasıyla bu kitabı, Abdülaziz b. Recâ' ve Süleyman b. İsa es-Siczî de çalmışlardır.³⁰

3. Hırsızlıklar sonucu uydurmanın meşhur olması

Uydurma hadislerde dikkat çeken hususlardan birisi de, uydurmanın bazen çok sayıda sahâbîye dayandırılıyor olmasıdır. Farklı iki kişinin birbirinden habersiz aynı hadisi uydurması neredeyse mümkün olmayacağından, bu durumun, ya aynı kişinin farklı senedler uydurması³¹ veya hadisi uyduran kişi hariç diğerlerinin ondan çalması sonucu mümkün olabileceğini söyleyebiliriz. Nitekim kaynaklarımızda hırsızlık yoluyla meşhur olan birçok hadise rastlamaktayız. Örneğin "Ben ilmin şehriyim" hadisi çok sayıda hırsız tarafından üç farklı sahâbîden nakledilmiştir (Hz. Ali, İbn Abbas, Câbir).³² Dolayısıyla hadis meşhur bir uydurma olmuştur.

272 | db

²⁷ Zehebî, *Mîzân*, IV, 138. İbn Hibbân bununla onun çarşıdan kitaplar satın aldığını ve bunlardan (icazetsiz olarak) nakilde bulunduğunu kastetmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, III, 3.

²⁸ Sehâvî, *Feth*, II, 125.

²⁹ İbn Adiy, *el-Kâmîl*, I, 322. Diğer bir örnek vermek gerekirse, bir hadisi Abdülvehhab çalmış ondan da, Ahmed b. Muaviye çalmıştır (Bkz. İbnü'l-Cevzî, *Mevdûât*, II, 32-33).

³⁰ Zehebî, *Mîzân*, II, 20.

³¹ Mesela Muhammed b. el-Haccâc, bir hadisi 5 farklı sahâbîye dayandırarak uydurmuştur (İbnü'l-Cevzî, *Mevdûât*, III, 16-18). Diğer örnekleri için bkz. *Mevdûât*, I, 273-274, 294.

³² Bkz. İbnü'l-Cevzî, *Mevdûât*, I, 349-355.

Bununla birlikte çok sayıda sahâbîden nakledildiği halde isnâdlarında hadis hırsız olarak nitelenen hiçbir râvinin bulunmadığı hadisler tespit etmekteyiz. Bu da bizde, söz konusu hırsızların ricâl kitaplarında yeterince tespit edilmediği intibasını uyandırmaktadır. Mesela görme engellilere yardım etmenin sevabı hakkında 6 farklı sahâbîden yakın lafızlarla gelen rivâyetlere rağmen, İbnü'l-Cevzî bunların râvileri arasında bir hırsızlık ilişkisinden hiç bahsetmemektedir.³³ Benzer şekilde 7 sahâbîye isnâd edilen³⁴ “yüzü güzellerden hayır talep edin” hadisinde İbnü'l-Cevzî sadece bir kişinin hırsızlığından bahsedebilmiştir.³⁵ Hâlbuki bununla diğer beş sahâbîye isnâd edilen rivâyetlerin, hemen hemen aynı lafızlarla nasıl ortaya çıktıklarını izah etmemiz güçtür. Bu durumu anlayabilmek için her iki rivâyete daha yakından bakmamız uygun olacaktır.

Birinci rivâyet:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "مَنْ قَادَ أَعْمَى أَرْبَعِينَ خُطْوَةً وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ"

İbn Ömer'den Rasûlullah'ın (s) şöyle dediği rivâyet edildi: “Kim bir âmânın kırk adım yürütmesine yardımcı olursa ona Cennet vacip olur.”³⁶

db | 273

Beş farklı tarikten rivâyet edilen yukarıdaki İbn Ömer hadisinin sadece bir tarikinde yer alan Efram b. Havşeb'in hadis hırsız olarak nitelendirildiğini gördük.³⁷ Abdullah b. Amr rivâyetine gelince, İbn Ömer rivâyetinin râvilerinden birisi olan Ali b. Urve ed-Dimaşkî³⁸ tarafından rivâyet edilmiştir. Dolayısıyla o, bu hadisi her iki sahâbîye de isnâd etmiş görünmektedir. Aynı şekilde Câbir'den gelen rivâyetler de İbn Ömer râvilerinin çoğaltmasıdır. Dolayısıyla iki sahâbîden gelen rivâyetin nasıl çoğaltıldığını anlamış bulunuyoruz. Hadisin ilk olarak İbn Ömer'e atfedilerek uydurulduğunu varsayarsak geriye kalan üç sahâbîye (İbn Abbas, Enes, Ebû Hureyre) nasıl

³³ Bkz. İbnü'l-Cevzî, *Mevdûât*, II, 173-178.

³⁴ Bkz. İbnü'l-Cevzî, *Mevdûât*, II, 159-162.

³⁵ Ahmed b. Seleme'nin hadis çaldığını belirtmiştir. İbnü'l-Cevzî, *Mevdûât*, II, 163.

³⁶ Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *Mu'cemü'l-kebîr*, Hamdi b. Abdülmecid es-Selefi, Kahire ty., XII, 353.

³⁷ İbn Adiy, *el-Kâmil*, II, 99.

³⁸ Hakkında bilgi için bkz. İbn Adiy, *el-Kâmil*, VI, 356-358.

isnâd edildiği meçhuldür. İbnü'l-Cevzî her üç sahâbîden gelen rivâyetlerdeki yalancı, metrûk, zayıf ve münkerü'l-hadîs olan râvileri tespit ettiği halde bunların sirkatinden bahsetmemektedir. Nitekim biz de bu kişileri ricâl kitaplarında araştırdığımızda böyle bir tespitin yapıldığını görmedik. Netice itibarıyla cerh edilmiş olan bu râvilerin, hadis hırsızları veya müdellis olduklarını söyleyebiliriz.

Aynı durumu, ikinci örneğimizde de müşahade etmekteyiz.

İkinci rivâyet:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "اطْلُبُوا الْحَيْرَ عِنْدَ حِسَانِ الْوَجْهِ".

İbn Abbâs'tan, Rasûlullah'ın (s) şöyle dediği nakledilmektedir: "Hayrı yüzü güzel olanlardan talep edin."³⁹

İbn Abbâs rivâyeti dört farklı tarikten nakledilmiştir. Bu tariklerden sadece birinde bir hadis hırsızlığı tespit edebildik. O da Ahmed b. Seleme el-Küffî'dir.⁴⁰ İbn Ömer rivâyeti ise üç tarikten gelmekte ve bunlardan sadece birinde Muhammed b. Yûnus el-Küdeymî (ö. 286/899) adlı bir hadis hırsızlığı yer almaktadır.⁴¹ Geriye kalan Hz. Aişe, Câbir, Enes, Ebû Hureyre ve Yezid rivâyetlerinde ise sâriku'l-hadîs olarak cerh edilmiş bir râviye rastlayamadık.

Aynı durumun diğer rivâyetlerde de büyük oranda bu şekilde olması, yani hadislerin çalınarak bu şekilde çoğaltılması, yukarıda işaret ettiğimiz, ricâl ilminde hadis hırsızlarının tespiti hususunun sınırlılığını ortaya koymaktadır.⁴² Bu bağlamda kezzâb, metrûku'l-hadîs gibi cerhin ilk mertebelerinde yer alan râvilerin, aynı zamanda potansiyel birer hadis hırsızlığı olabileceği, dolayısıyla ricâl âlimlerinin bunların sirkatlerine işaret etme ihtiyacı hissetmediklerini

³⁹ Ukaylî, *Duafâ*, III, 340; İbnü'l-Cevzî, *Mevdûât*, II, 159.

⁴⁰ İbn Adiy, *el-Kâmil*, I, 311.

⁴¹ İbn Adiy, *el-Kâmil*, VII, 553.

⁴² Cömertliği öven bir uydurma hadis, 5 değişik sahâbîden (Hz. Hüseyin, Ebû Hureyre, Ebû Saîd el-Hudrî, Câbir, Aişe) hemen hemen aynı lafızlarla rivâyet edilmiştir. Ancak bunlar arasında sirkati bilinen bir râviden bahsedilmemektedir (İbnü'l-Cevzî, *Mevdûât*, II, 182-185). Keza "Recep Orucu" hadisi de 4 sahâbîye (Hz. Ali, Ebû Saîd el-Hudrî, Enes, Ebû Zerr) isnâd edilmekte, fakat râvileri hakkında hadis hırsızlığı yaptıkları hususunda bir bilgiye rastlanmamaktadır (İbnü'l-Cevzî, *Mevdûât*, II, 205-208). Benzeri diğer bir örnek için bkz. *Mevdûât*, III, 22 vd.

düşünebiliriz. Ancak sadece zayıf olarak nitelenen râviler⁴³ için bu yorumun geçerli olmayacağı da açıktır. O halde, en azından mevcut mevzuat kitaplarında yer alan cerh edilmiş râvilerin potansiyel olarak hadis hırsız olabileceği göz önünde bulundurularak, bunların rivâyetlerinin mütâbaat için kullanılmamaları uygun olacaktır.

Burada şu hususa da dikkat çekmeliyiz ki, yaptığımız araştırma sonucunda, geç dönem hırsızlıkların aksine, erken döneme ait olanların yerel nitelikte olduğunu söyleyebiliriz. Zira diğer hadislerde olduğu gibi bunlar da rihlelerin artmasıyla birlikte bölgelerarası nitelik kazanacaktır.

4. Aynı kişiden birçok kişinin çalması

Bazen bir hadisi aynı kişiden birden fazla kişinin çaldığını da görmekteyiz. Mesela, “Burunda tüyün bitmesi, cüzzama karşı bir güvencedir.” rivâyeti⁴⁴ ... Ebû’r-Rebî b. Semmân → Hişâm b. Urve → Babası → Aişe senediyle nakledilmektedir. İbnü’l-Cevzî’nin tespiti göre, bu rivâyeti, Ebû’r-Rebî’den birçok yalancı çalmış ve kendilerine mâl etmek suretiyle rivâyet etmişlerdir.⁴⁵

5. Yanlışın çalınması

Bugün de bir intihal türü olarak karşılaştığımız üzere, bazen de bir râvinin hatası çalınmış ve sanki kaynağından alınmış izlenimi verilmiştir. Böylece metinde onunla aynı hataya düşülmüştür.

Bir örnek vermek gerekirse, İbnü’l-Kayserânî (ö. 507/1113), “Her kim gece namazını çoğaltırsa, gündüzleri yüzü güzel olur” sözü hakkında şunları söylemektedir: “Bunu Sâbit b. Musa el-Âbid, Şerîk’ten, o da A’meş’ten, o da Ebû Süfyân’dan, o da Câbir’den rivâyet etmişlerdir. Aslında bu Şerîk’in sözüdür ve bu sözü, A’meş’in

⁴³ Zayıf olarak kabul edilen söz konusu râvilerin örnekleri için bkz. Mus’ab b. Selâm el-Küffî (İbnü’l-Cevzî, *Mevdûât*, II, 163. Krş. Zehebî, *Mizân*, IV, 120). Âsım b. Ali el-Vasîfî (ö. 221) (*Mevdûât*, I, 165; Krş. *Mizân* II, 354). Dâvûd b. Ferâhîc (*Mevdûât*, I, 165. Krş. *Mizân*, II, 119). Muhammed b. Himyer el-Kudâî (ö. 200) (*Mevdûât*, I, 244. Krş. *Mizân*, III, 532). Saîd b. Muhammed el-Varrâk (*Mevdûât*, II, 181 Krş. *Mizân*, II, 156).

⁴⁴ *Mevdûât*, I, 169.

⁴⁵ *Mevdûât*, I, 171. Diğer bir örnek için bkz. Kayserânî, *Tezkira*, s. 13-14.

Ebû Süfyân'dan, onun da Câbir'den rivâyet ettiği “Şeytan sizden birisinin kafasının arkasına düğüm atar...” hadisinin⁴⁶ hemen peşi sıra söylemiştir. Sâbit ise, bunu söz konusu hadise idrâc etmek suretiyle Şerîk'in sözünü, Hz. Peygamber'in (s) sözü haline getirmiştir. Sonra bu hadisi (bu müdrec haliyle) Sâbit'ten bir grup zayıf râvi çalmış ve Şerîk'ten (işitmişçesine) rivâyet etmişlerdir... Nitekim Abdülhamid b. Bahr el-Kûfi, bunu (müdrec haliye) Sâbit'ten çalmış ve [bizzat Şerîk'ten almış gibi rivâyet etmiştir].⁴⁷

Burada, metrûk veya yalancı olarak nitelendirilmedikleri halde, hadis hırsızları olarak tespit/itham edilen râvilerden de bahsetmemiz uygun olacaktır. Bu bağlamda, Kütüb-i sitte'de rivâyetleri bulunan râvileri ele almanın uygun olacağını düşünmekteyiz.

C) Temel Hadis Kitaplarında Rivâyetleri Bulunan ve Sâriku'l-hadîs Olarak Nitelendirilen Bazı Râviler

Kütüb-i sitte'de hadisleri bulunan ve hadis hırsızları olarak nitelenen râvilerden tespit edebildiklerimiz şunlardır:⁴⁸

276 | db

1. Amr b. Mâlik en-Nükrî el-Basrî (ö. 129/747).⁴⁹ Sadece İbn Adiy onun sirkatinden bahseder.⁵⁰
2. Mücâlid b. Saîd el-Hemdânî (ö. 144/761). Buhârî hariç Kütüb-i sitte'de rivâyetleri bulunmaktadır.⁵¹

⁴⁶ Mâlik, *Muvatta*, II, 247 (605); Buhârî, “Teheccüd”, 12 (1142); Müslim, “Salâtu'l-Müsâfirîn”, 28 (776).

⁴⁷ Kayserânî, *Tezkira*, s. 351.

⁴⁸ Ramazan Zeyyân, rical kitaplarında 140 kadar hadis hırsızının adlarını tespit etmiştir. Bunlardan 9'unun sabit olmadığı halde bununla itham edildiği, 10'u hakkında ise ihtilaf bulunduğunu belirtmektedir. (Bkz. Zeyyân, “Serikatü'l-hadisi's-şerîf ve eseruhu fi'l-cerh ve't-ta'dîl”, s. 56 vd.).

⁴⁹ Sünen-i erbaa'da rivâyetleri bulunmaktadır.

⁵⁰ İbn Adiy, *el-Kâmil*, VI, 258

⁵¹ İbnü'l-Cevzî, bazı âlimlerin onun Amr b. Ubeyd'den bir hadis çaldığını iddia ettiklerini nakletse de (*Mevdûât*, II, 26), biz sadece el-Cürekânî'nin bu yönde bir ifadesini tespit etmiş bulunmaktayız. (Cürekânî, *Ebâtîl*, I, 354; Moğultay, Allâme Alâuddîn, *İkmâlü tehzîbi'l-kemâl fi esmâi'ricâl*, thk. Adil b. Muhammed ve Üsâme b. İbrahim, Kahire 2001, XI, 71).

3. İsrâîl b. Yûnus b. Ebî İshak el-Kûffî (ö. 160/777).⁵² Abdurrahman b. Mehdî'den onun hırsız olduğu yönünde bir rivayette bulunsa da, bu fazla itibar görmemiştir.⁵³

4. Abdullah b. Abdullah b. Üveys (ö. 167/784)⁵⁴ ve oğlu İsmail b. Ebî Üveys'in (ö. 226/841)⁵⁵ baba-oğul hırsız olduğu yönünde, Yahya b. Maîn'den bir bilgi nakledilmektedir. Nesâî ise onun zayıf olduğunu belirtmektedir.⁵⁶

5. Muhammed b. Câbir b. Seyyâr el-Yemâmî (ö. 170/786?).⁵⁷

6. Eyyûb b. Süveyd er-Remlî (ö. 193/809).⁵⁸ Abdullah b. Mübarek'in hadislerini kalb ettiği⁵⁹ ve hadis hırsızı olduğu nakledilmektedir.⁶⁰

7. Abdülmelik b. Sabbâh el-Mismeî (ö. 200/816)⁶¹ Halîlî'nin onun hadis hırsızlığı ile suçlandığını belirtmiştir.⁶²

8. Hammâd b. Üsâme b. Zeyd el-Kûffî (ö. 201/817).⁶³ Hadis çaldığı iddia edilmiş olsa da, bu iddia haberin zayıflığına bağlı olarak kabul görmemiştir.⁶⁴

⁵² Kütüb-i sitten'nin tamamında rivayetleri bulunmaktadır.

⁵³ İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb*, I-XIV, Beyrut, 1984, I, 263. Zehebî, Buhârî ve Müslim'in onun hadislerini asılları arasında zikretmesini gerekçe göstererek, onu zayıf bulan Ali b. Medînî gibi âlimlerin görüşünü kabul etmemiştir (Zehebî, *Mîzân*, I, 209).

⁵⁴ Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce'de rivâyetleri bulunmaktadır. Müslim'deki rivayetler mütâbaat niteliğindedir.

⁵⁵ Nesai hariç hepsi Kütüb-i site'nin tamamında rivayetleri vardır.

⁵⁶ Bkz. İbn Adiy, *el-Kâmil*, I, 525; Zehebî, *Mîzân*, I, 223.

⁵⁷ İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, II, 270; İbn Hacer, *Tehzîb*, IX, 88-90. Ebû Dâvûd ve İbn Mâce'de rivâyetleri bulunmaktadır.

⁵⁸ Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce'de rivâyetleri bulunmaktadır.

⁵⁹ İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, Beyrut 1952, II, 250.

⁶⁰ Moğultay, *İkmâl*, II, 335-336; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 405.

⁶¹ Buhârî, Müslim, Nesâî ve İbn Mâce'de mütâbaat niteliğinde rivâyetleri bulunmaktadır.

⁶² Zehebî, *Mîzân*, II, 656; Moğultay, *İkmâl*, VIII, 317.

9. Katan b. Nüseyr el-Basrî (ö. 230/845?).⁶⁵

10. Abdülvehhâb b. ed-Dahhâk es-Sülemî (ö. 245/859).⁶⁶ İbn Hibbân, onun hadis hırsızı olduğunu belirtmektedir.⁶⁷

11. Abdurrahman b. Vâkıd b. Müslim el-Bağdâdî (ö. 247/861).⁶⁸ İbn Adiy onun hadis hırsızı olduğunu kaydetmektedir.⁶⁹

12. Süfyân b. Vekî b. el-Cerrâh (ö. 247/861).⁷⁰ İbn Ebî Hâtim onun hadis çaldığını belirtmektedir.⁷¹

13. Muhammed b. Humeyd b. Hayyân et-Temîmî (ö. 248/862).⁷²

14. Muhammed b. Yezîd b. Muhammed er-Rifâî (ö. 249/863).⁷³

15. Hüseyin b. Ali b. el-Esved el-İclî (ö. 254/868).⁷⁴ İbn Adiy onun hadis hırsızı olduğunu söylemektedir.⁷⁵

278 | db

Görüldüğü üzere bu râvilerden bazıları hakkında kullanılan sâriku'l-hadîs cerhi, diğer bazı âlimlerce kabul görmemiştir. Bu du-

⁶³ Kütüb-i sitte'nin tamamında rivâyetleri bulunmaktadır.

⁶⁴ Zehebî, *Mizân*, I, 588; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 3.

⁶⁵ İbn Adiy, *el-Kâmil*, VII, 180-181; İbn Hacer, *Tehzîb*, VIII, 382. Müslim, Ebû Dâvûd ve Tirmizî'de rivâyetleri bulunmaktadır.

⁶⁶ Sadece İbn Mâce'de rivâyetleri vardır.

⁶⁷ İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 448.

⁶⁸ Tirmizî ve İbn Mâce'de rivâyetleri vardır.

⁶⁹ İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 292.

⁷⁰ Tirmizî ve İbn Mâce'de rivâyetleri vardır.

⁷¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 232.

⁷² Bkz. Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *Târihu Bağdâd*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, I-XVI, Beyrut 2002, III, 60; Zehebî, Şemseddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, Kahire 2006, XI, 504. Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce'de rivâyetleri bulunmaktadır.

⁷³ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, IV, 595; Zehebî, *Siyer*, XII, 154. Müslim, Ebû Dâvûd ve İbn Mâce'de rivâyetleri bulunmaktadır.

⁷⁴ Ebû Dâvûd ve Tirmizî'de rivâyetleri bulunmaktadır.

⁷⁵ İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 343.

rumda yapılması gereken şey, durumu ihtilafı olan söz konusu râvilerin rivâyetlerinin bu açıdan incelenmesidir.

Sonuç

Araştırmamızda, hadis hırsızlarının yöntemlerini ve boyutlarını bazı örneklerle ortaya koymaya çalıştık. Hadisler bazen senedi değiştirilmeden çalınmış olmakla birlikte, genelde senedleri değiştirilmek suretiyle çalınmışlardır.

Bu araştırmamızda ilgimizi çeken hususlardan birisi bazı uydurma hadislerin de sahih hadisler gibi çalınabilmiş olmalarıdır. Bunun sonucu olarak özellikle bazı uydurma hadislerin nasıl birden fazla sahâbiye dayandırılarak meşhur olabileceğini gördük. Elbette hata sonucu bir hadisin farklı sahâbîlere nispeti de söz konusu olabilmektedir.

Uydurma hadislerde durum böyle olmakla birlikte, özellikle garîb veya şâz rivâyetlerde, bu hadis hırsızlarının bilinmemesinin bazen bir hadisi, hak etmediği halde sadece bu hırsızlıklarla takviye edilerek sahih veya hasen li-gayrihi derecelerine yükseltebilir.

db | 279

Öte yandan gördüğümüz kadarıyla “kezzâb”, “metrûku’l-hadîs” gibi cerh’in ilk mertebelerinde yer alan râvilerin, ricâl âlimlerince ayrıca sirkatlerine işaret etme ihtiyacı hissedilmemiştir. O halde, en azından mevcut mevzuat kitaplarında yer alan cerh edilmiş râvilerin potansiyel olarak hadis hırsız olabileceği göz önünde bulundurulurken, bunların rivâyetlerinin mütâbaat için kullanılmamaları uygun olacaktır.

Ayrıca bu tür hırsızlıkların, özellikle yaklaşık hicri ilk 150 yılda diğer hadislerde olduğu gibi bölgesel nitelikte olduklarını görmekteyiz. Ancak bu rivâyetlerin, II. yüzyılın ikinci yarısından itibaren diğer bölgelere de yayılmaya başladığını söyleyebiliriz.

Son olarak Kütüb-i sitte’de rivâyetleri bulunan ve sâriku’l-hadîs olarak nitelenen râvileri tespit etmek suretiyle, bunların rivâyetlerinin yeniden değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çekmek istedik.

Kaynakça

Akgün, Hüseyin, “Umirtu en ukâtile’n-nâse” Hadisinin Rivâyet Farklılıkları Hakkında Bir İnceleme”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 14(2), 2014, s. 49-90.
Aydın, Abdullah, *Hadis İstihlâları Sözlüğü*, İstanbul 2013.

- Cûrekânî, Hüseyin b. İbrahim, *el-Ebâtîlü ve'l-menâkirü ve's-sihâhu ve'l-meşâhîru*, thk. Abdurrahman el-Ferîvâî, I-II, Riyad 2002.
- Hâkim, Ebû Abdullah en-Neysâbü'rî, *el-Medhal ila's-Sahîh*, thk. Rebî Hâdî Umeyr el-Medhalî, Beyrut 1984.
- _____, *el-Medhal ilâ kitâbi'l-iklîl*, thk. Fuad Abdülmün'im Ahmed, İskenderiye ty.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *Muvaddihu evhâmi'l-cem' ve't-tefrîk*, thk. Abdülmün'im Emîn Kal'acî, I-II, Beyrut 1987.
- _____, *Târihu Bağdâd*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, I-XVI, Beyrut 2002.
- İbn Adiy, Ebû Ahmed el-Cürcânî, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr., I-IX, Beyrut 1997.
- İbn Ebî Hâtîm, Abdurrahman b. Ebî Hâtîm er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I-IX, Haydarabad 1952.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb*, I-XIV, Beyrut, 1984.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân el-Büstî, *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-duafâ ve'l-metrûkîn*, thk. Mahmud İbrahim Zâyed, I-III, Haleb 1976.
- İbnü'l-Cevzî, el-İlelü'l-mütenâhiye fî'l-ehâdisi'l-vâhiye, thk. İrşâdü'l-hak el-Eserî, I-II, Faysalâbâd 1981.
- _____, *el-Mevdûât*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, I-III, Medine 1966-1968.
- İbnü'l-Kayserânî, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Tâhir, *Tezkiratü'l-huffâz*, thk. Hamdi Abdülmün'im es-Selefi, Riyad 1994.
- _____, *Zehîratü'l-huffâz*, thk. Abdurrahman el-Ferîvâî, I-V, Riyad 1996.
- Kuzudîşli, Ali, "Hadis Hırsız (Sâriku'l-hadîs): Bir Cerh Teriminin Anlattıkları", *Gümüştane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Akademik Dergisi*, sayı: 8 (2015), s. 43-60.
- Moğultay, Allâme Alâuddîn, *İknâlü tehzîbi'l-kemâl fî esmâi'ricâl*, thk. Adil b. Muhammed ve Üsâme b. İbrahim, I-XII, Kahire 2001.
- Sehâvî, Şemseddîn Ebû'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman, *Fethu'l-muğîs bi şerhi Elfîyeyti'l-hadîs li'l-Irâkî*, I-IV, Kahire 2003.
- Taberânî, Süleyman b. ahmed, *Mu'cemül-kebîr*, Hamdi b. Abdülmecid es-Selefi, I-XXV, Kahire ty.
- Ukaylî, Muhammed b. Ömer, *Duafâü'l-kebîr*, thk. Abdülmün'im Emin Kal'acî, I-IV, Beyrut 1984.
- Zehebî, Şemseddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *Mîzanu'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, I-IV, Beyrut 1963
- _____, *el-Mûkiza fî ilmi mustalahi'l-hadîs*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Haleb 1991
- _____, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, I-XVIII, Kahire, 2006, XI, 504.
- Zeyyân, Ramazan, "Serikatü'l-hadîsi's-şerîf ve eseruhu fî'l-cerh ve't-ta'dîl", *Mecelletü'l-Câmiati'l-İslâmiyye*, c. 11 sayı: 2, 2003, s. 42-83.
- Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm*, I-VIII, Beyrut 2002.

